

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

ÖG ./. riksåklagaren angående grovt narkotikabrott m.m.

(Svea hovrätts dom den 21 april 2023 i mål B 3176-23)

Högsta domstolen har förelagt riksåklagaren att skyndsamt ge in yttrande över ÖG:s överklagande. Följande anförs.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom och ser inte att det finns något skäl att meddela prövningstillstånd med anledning av överklagandet.

Bakgrund

Åtalet

ÖG åtalades bl.a. för grovt narkotikabrott fram till den 15 december 2022 som bestått i att han ensamt eller tillsammans och i samförstånd med annan, vid okänd tid och på okänd plats, förvärvat i vart fall 772,60 gram amfetamin, 1 046 tabletter innehållande alprazolam, 290 tabletter innehållande klonazepam, 70 tabletter innehållande 5F-UR-144, 54 tabletter innehållande oxykodon, 15 tabletter innehållande tramadol, 4 tabletter innehållande oxyzepam, 3 tabletter innehållande MDMA samt 7,13 gram cannabis, som är narkotika. ÖG har därefter i överlåtelsesyfte förvarat, transporterat och innehaft samma mängd narkotika. Brottet skulle enligt åtalet bedömas som grovt eftersom innehavet, transporten och förvaringen avsett en stor mängd narkotika.

Tingsrätten

Tingsrätten dömde ÖG enligt åtalet, dock med undantag för påståendet att ÖG transporterat den narkotika som anträffats i hans bostad. Gärningen bedömdes som grovt narkotikabrott. Han dömdes samtidigt för narkotikabrott av normalgraden, olovlig körning, rattfylleri och narkotikabrott, ringa brott.

Fängelsestraffets längd bestämdes, med tillämpning av 34 kap 1 § första stycket och 34 kap 2 § brottsbalken, till fängelse i tre år och fyra månader. Tio månader av tidigare villkorligt medgiven frihet förverkades.

När det gällde straffvärdet gjorde tingsrätten bedömningen att koncentrationen av verksam substans i det beslagtagna amfetaminet hade varierat, men som lägst

i en viss mängd varit åtta procent. Denna koncentration är enligt tingsrätten inte så låg att den med sådan tydlighet skiljer sig från vad som är vanligt att koncentrationen får avgörande betydelse vid bedömning av den samlade brottslighetens straffvärde. I viss mån måste den enligt tingsrätten dock beaktas. ÖG:s ålder eller hälsotillstånd har inte inverkat vid tingsrättens straffmätning.

Hovrätten

Hovrätten ändrade tingsrättens dom endast på det sättet att påföljden bestämdes till fängelse i tre år. Hovrätten delade tingsrättens bedömning att varken ÖG:s ålder eller hälsotillstånd skulle påverka straffmätningen, men ansåg att gärningarnas samlade straffvärde motsvarade tre års fängelse.

Överklagandet

ÖG har yrkat att Högsta domstolen ska sätta ned fängelsestraffets längd. Som skäl för prövningstillstånd har han gjort gällande att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen klargör vilken ålder som ska utgöra ett riktmärke för när straffmätning ska bli aktuell på grund av åldershänsyn samt klargöra rättsläget så att rättstillämpningen blir enhetlig.

Grunder för min inställning

Billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken

Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta bland annat om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde. (29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken.)

Billighetsskäl ska tillämpas med viss restriktivitet så att de inte medför risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen. Det krävs att billighetsskäl är av viss tyngd för att straffflindring ska medges med stöd av regleringen (se prop. 1987/88:120 s. 90 och prop. 2014/15:37 s. 38). När det väl finns billighetsskäl som ska beaktas måste dock skälerna tillåtas få ett märkbart genomslag (se ”Mordet med brödkniven” NJA 2021 s. 377).

I förarbetena anges att det i regel finns anledning att mer generellt överväga om bestämmelsen i andra punkten ska tillämpas om en tilltalad är över 65 år, framför allt om det är fråga om att döma ut ett längre fängelsestraff. Ett längre fängelsestraff drabbar i allmänhet dem som kommit upp mot sjuttioårsåldern hårdare än det drabbar yngre personer. Hänsyn till dåligt hälsotillstånd enligt andra punkten kan tas bl.a. vid allvarigare fysiska handikapp såsom förlamning eller starkt nedsatt syn och då gärningsmannen lider av allvarlig sjukdom, framför allt då denna bedöms vara livshotande. Även det psykiska hälsotillståndet kan beaktas, i den mån det inte är av den arten att det faller under annan särreglering. (Se prop. 1987/88:120 s. 95.)

Grunden för att beakta hög ålder som ett särskilt strafflindringsskäl anses omtvistad men har till viss del ansetts bygga på tanken att en äldre person statistiskt sett har ett kortare resterande liv kvar, varför det kan framstå som oskäligt att utmäta ett straff i enlighet med straffvärdet. Ett annat skäl kan vara att en äldre person har sämre förutsättningar att verkställa en påföljd, vilket i sin tur är nära besläktat med rekvisitet ”dålig hälsa”. Huruvida dessa argument för strafflindring är hållbara beror till stor del på när man börjar beakta den dömdes ålder som ett särskilt skäl för strafflindring. I förarbetena anges pensionsåldern som en riktpunkt för när det nu aktuella billighetsskälet bör bli tillämplig. I takt med att medellivslängden ökar och att äldre personers allmänna hälsotillstånd generellt sett har förbättrats, finns det måhända anledning att kanske ompröva 65 år som riktmärke för det fall det inte är fråga om längre fängelsestraff. (Se Ågren, Brottsbalken, 29 kap. 5 §, Lexino 2020-01-01 [JUNO].)

Praxis

Högsta domstolen

I avgörandet ”*Sjuttioåringen*” *NJA 2017 s. 138* konstaterade Högsta domstolen att det i och för sig kan finnas betänkligheter mot att i rättspraxis ange riktpunkter för när hög ålder ska beaktas vid straffmätningen, men att intresset av att undvika en oenhetlig rättstillämpning får anses väga tyngre. Som en allmän utgångspunkt har ansetts gälla att det om gärningsmannen fyllt 70 år vid tidpunkten för lagföringen finns anledning att överväga straffreduktion på grund av ålder. Detta gäller enligt Högsta domstolen främst i situationer då straffvärdet överstiger fängelse i några månader. Det kan dock finnas situationer där förhållandena är sådana att straffnedsättning kan komma i fråga även om gärningsmannen ännu inte fyllt 70 år. Detta gäller särskilt om det rör sig om ett långt fängelsestraff och det även föreligger sviktande hälsa. I målet ansågs den tilltalades ålder, 70 år vid Högsta domstolens dom, inte utgöra skäl att frångå straffvärdet om sex månader för de brott som den tilltalade dömdes för.

I ”*Den kroniska sjukdomen*” *NJA 2010 s. 485* slog Högsta domstolen fast att det måste finnas ett särskilt samband mellan en tilltalads hälsotillstånd och verkställigheten av ett fängelsestraff för att dålig hälsa ska beaktas som en förmildrande omständighet vid straffmätningen. Det måste enligt Högsta domstolen kunna förutses att hälsotillståndet skulle medföra någon särskilt allvarig olägenhet vid verkställigheten och att verkställigheten därför skulle drabba den tilltalade oskäligt hårt. Sådana olägenheter kan vara att sjukdomen skulle göra verkställigheten särskilt plågsam eller att verkställigheten skulle försämra hälsotillståndet allvarligt. I målet bedömdes, med beaktande av brottets art och straffvärde, omständigheten att den tilltalade led av Crohns sjukdom inte vara sådan att den skulle påverka påföljdsvalet eller straffmätningen.

I *NJA 1993 s. 310* beaktade Högsta domstolen att den tilltalade var 73 år och att en ovanligt lång tid hade förflutit sedan våldtäktsbrottet begicks som skäl för lägre straff än minimistraffet för grov våldtäkt.

Hovrätterna

Referat

I *RH 2003:64* inverkade den tilltalades ålder om 81 år förmildrande vid straffmätningen på så sätt att ett straffvärde om tio år för mord ledde till en påföljd om fängelse i sju år.

I *RH 2007:11* bestämdes påföljden för sexuellt utnyttjande av underårig, trots ett straffvärde som motsvarade åtminstone ett år och två månaders fängelse, till skyddstillsyn jämte fängelse tre månader och föreskrift om psykiatriskt vård med hänvisning bland annat till att den tilltalade var 79 år.

I *RH 1992:23* bestämdes påföljden för en 73-årig tilltalad som dömdes för grova skattebedrägerier till villkorlig dom med hänvisning till den höga åldern.

Övriga exempel

I *Svea hovrätts dom den 22 februari 2023 i mål nr B 469-23* dömdes den tilltalade, som var 69 år vid domen, för två fall av grovt narkotikabrott. Straffvärdet bedömdes till tre år och sex månader. Den tilltalade led av bl.a. av reumatism, diabetes, högt blodtryck, blodfetter och magkatarr. Åldern och hälsan beaktades vid straffmätningen. Även med hänsyn till omständigheterna kunde straffmätningens värde inte anses understiga ett fängelsestraff om tre år och två månader. Den tilltalade dömdes till fängelse i tre år och två månader.

I *Svea hovrätts dom den 22 september 2020 i mål nr B4194-19* dömdes den tilltalade, som var 70 år vid hovrättens dom, för bl.a. 151 fall av grov smuggling. Tingsrätten hade bedömt att straffvärdet för den samlade brottsligheten motsvarade fängelse i tre år, men att fängelsestraffets längd kunde bestämmas till två år och sex månader med hänsyn till den tilltalades relativt höga ålder (69 år i tingsrätten). Hovrätten godtog den bedömningen och instämde därutöver i tingsrättens bedömning om att den tilltalades hälsotillstånd, bl.a. prostataförstoring, inte var så allvarligt att det skulle medföra en sådan särskilt allvarlig olägenhet vid verkställigheten av ett fängelsestraff att detta, med den restriktiva tillämpning som gäller, borde inverka på straffmätningen. Däremot inverkade sen lagföring och långsam handläggning vid hovrättens straffmätning.

I *Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 15 januari 2018 i mål nr B3186-17* dömdes den tilltalade för misshandel till villkorlig dom med böter. Den tilltalade, som var 63 år vid domen, hade varit inlagd på sjukhus på grund av en propp i hjärnan och hade allttjämt kontakt med strokemottagningen. Vid straffmätningen hade tingsrätten beaktat bestämmelserna i 29 kap. 5 § 2 brottsbalken. Hovrätten fastställde tingsrättens domslut utan några ändringar.

I *Hovrätten för Västra Sveriges dom den 8 oktober 2018 i mål nr B 3337-18* dömdes den tilltalade, som vid hovrättens dom var 69 år, för bl.a. narkotikabrott till fängelse ett år tre månader. Hovrätten konstaterade att strafflindring på grund av ålder i regel blir aktuell först när den tilltalade är några år äldre än 65 år, och främst vid förhållandevis långvariga fängelsestraff (jfr rättsfallet NJA 2017 s. 138). Hovrätten ansåg att omständigheterna inte var sådana att den tilltalade till följd av sin ålder skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde. Strafflindring på grund av ålder skedde därför inte.

I *Hovrätten för västra Sveriges dom den 6 juli 2017 i mål nr B 2212-17* anslöt sig rätten till tingsrättens bedömning att bl.a. den tilltalades ålder, 71 år, skulle beaktas vid straffmätningen.

I *Hovrätten för Västra Sveriges dom den 5 februari 2018 i mål nr B 3785-17* dömdes den tilltalade, som var 69 år vid domen, för grov misshandel till fängelse i ett år (enligt tillämplig straffskala vid tidpunkten). Det fanns enligt hovrätten inte skäl att vid straffmätningen avvika från straffvärdet och detta gällde enligt hovrätten även med beaktande av den tilltalades ålder. Hovrätten konstaterade att den tilltalade såvitt framkommit var vid god hälsa.

Min bedömning

ÖG var 69 år när han dömdes av hovrätten till ett fängelsestraff om tre år. Han hade alltså vid tidpunkten för domen ännu inte uppnått den ålder om 70 år vid vilken det som en allmän utgångspunkt finns anledning att överväga straffreduktion på grund av hög ålder (se ”Sjuttioåringen” NJA 2017 s. 138).

ÖG har gjort gällande att han lider av hjärtsvikt och att han har påbörjat en demensutredning. Jag ansluter mig till hovrättens bedömning att dessa omständigheter inte är av en sådan tyngd att strafflindring ska medges med hänvisning till sviktande hälsa. Omständigheterna innebär inte att verkställigheten av det utdömda fängelsestraffet skulle drabba ÖG oskäligt hårt.

Jag delar sammanfattningsvis hovrättens bedömning att varken ÖG:s ålder eller hälsotillstånd i det här fallet ska påverka straffmätningen. Hovrättens dom bör stå fast.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan inte föranleda prövningstillstånd på denna grund.

Hovrättspraxis avviker inte, såvitt jag kunnat erfara, från den vägledning som Högsta domstolen har gett genom avgörandet ”Sjuttioåringen” NJA 2017 s. 138.

I avgörandet klargjorde Högsta domstolen att straffnedsättning kan komma i fråga även om gärningsmannen ännu inte fyllt 70 år samt att detta särskilt gäller om det rör sig om ett långt fängelsestraff och det även föreligger sviktande hälsa.

Att det kan finnas skäl att överväga straffnedsättning med hänvisning till ålder eller hälsa vid ett straffvärde som, i likhet med vad som är fallet i det nu överklagade målet, motsvarar fängelse i tre år och fyra månader trots att den tilltalade inte har fyllt 70 år är alltså redan klarlagt. Frågor om straffmätning med hänsyn till bl.a. ålder och hälsa måste avgöras med utgångspunkt i omständigheterna i varje enskilt fall. Ytterligare vägledning om hur domstolarna ska förhålla sig till den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa vid straffmätningen behövs enligt min uppfattning inte.

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum, som bl.a. ansvarar för omvärldsbevakning, har uppgett att det inte framkommit något som talar för att praxis i frågan om straffmätning med beaktande av hög ålder eller dålig hälsa är oenhetlig. Det är enligt Utvecklingscentrum dock svårt att uttala sig om enhetligheten eftersom de samlade omständigheterna i varje fall ofta skiljer sig åt och jämförbarheten därför minskar.

Att det i enstaka fall förekommer olikheter i domstolarnas bedömning innebär inte att praxis i allmän mening är oenhetlig. Jag ser inte att det behövs ytterligare klargöranden från Högsta domstolen i frågan om förutsättningarna för straffmätningen i dessa fall.

Det saknas enligt min uppfattning därmed skäl för prövningstillstånd med anledning av överklagandet.

Bevisuppgift och handläggning

Jag ber om att få återkomma med bevisuppgift och synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen skulle meddela prövningstillstånd i målet.

Katarina Johansson Welin

Eva Bloch

Kopia till

Åklagarkammaren i Västerås (AM-173916-22).
Kammaråklagare Jerry Ramberg.
Utvecklingscentrum.